

Kapitalizam kao religija

Walter Benjamin

1921.

Sadržaj

Kapitalizam kao religija	3
Benjaminove radne napomene	4
O tekstu	6

Kapitalizam kao religija

Kapitalizam se može posmatrati kao religija, to jest, kapitalizam u suštini nastoji da odgovori na iste brige, strepnju i nemir na koje je ranije pokušavala da odgovori takozvana religija. Dokazivanje religiozne strukture kapitalizma – ne samo neke religiozno uslovljene strukture, kao što je mislio Veber,¹ već suštinski religioznog fenomena – i danas odvlači mnoge u beskrajne, uopštene rasprave. Ne možemo precizno iscrtati mrežu u koju smo upleteni. Ipak, posle izvesnog vremena, možemo je bolje sagledati.

Ali, već sada možemo uočiti tri karakteristike religiozne strukture kapitalizma. *Prvo*, kapitalizam je čisti religiozni kult, možda najekstremniji koji je ikada postojao. U njemu, sve dobija smisao samo kroz direktan odnos prema kultu: on nema neku posebnu dogmu, neku posebnu teologiju. On utilitarizmu daje njegovu religioznu nijansu.

Ta konkretizacija kulta povezana je s *drugom* karakteristikom kapitalizma: neprekidnim trajanjem kulta. Kapitalizam je obožavanje kulta *sans réve et sans merci* (bez sna i bez milosti). U njemu nema „radnih dana“, nema nijednog dana koji ne bi bio njegov praznik, u najstrašnijem smislu, utoliko što svakog dana, svaki vernik mora predano izvoditi celu svetu pompu.

Treće, to je kult koji naglašava osećanje krivice (dug).² Kapitalizam je verovatno prvi slučaj kulta koji počiva na krivici, a ne na iskupljenju. Tako se taj religiozni sistem naglavačke baca u bujicu šireg kretanja. Ogromno osećanje krivice, koje ne može naći iskupljenje, okreće se kultu, ne zato da bi se oslobodilo krivice (duga) već da bi je učinilo opštom, da bi je zakucalo u svest i na kraju, i iznad svega, uključilo i boga u tu krivicu, da bi ga konačno zainteresovalo za iskupljenje (oslobođenje od duga). Prema tome, iskupljenje se ne može očekivati od samog kulta, niti od reforme te religije, koja mora zadržati neke stabilne oslonce, ali ni od njenog poricanja. U korenu kapitalizma kao religioznog pokreta, do samog kraja, do konačnog inficiranja boga osećanjem krivice, nalazi se težnja za osvajanjem sveta obuzetog očajem, koji je zapravo njegova potajna *nada*. Odatle istorijska posebnost kapitalizma: religija više nije obnova bivstvovanja već pre njegovu potpuno uništenje. Od tog širenja očaja, čija bi religija trebalo da obuhvati ceo svet, očekuje se spasenje. Transcendentnost boga se urušila, ali on nije mrtav. On se povukao u sudbinu ljudi. Taj prolazak „planetarnog čoveka“ kroz kuću očaja i apsolutno usamljenički karakter njegovog puta jeste onaj etos koji opisuje Niče. Taj čovek je *Übermensch*, Natčovek, prvi koji je spoznao kapitalističku religiju i počeo da je ostvaruje.

Četvrta karakteristika (religiozne strukture kapitalizma) jeste da njen bog mora ostati skriven i da mu se može obratiti tek kada njegovo osećanje krivice dostigne vrhunac. Kult se obožava pred nezrelim božanstvom, pri čemu svaka slika, svaka ideja ugrožava tajnu njegove nezrelosti.

Frojdova teorija takođe se nalazi u vlasti sveštenika tog kulta. Njena ideja je duboko kapitalistička. Potisnuta, grešna mašta, kao analogija kapitala – što bi tek trebalo rasvetliti – kojem pakao nesvesnog mora plaćati kamatu.

Ta religiozna kapitalistička misao se na veličanstven način razrešava u Ničeovoj filozofiji. Ideja o Natčoveku ne izmešta apokaliptički „skok“ u preobraćanje, iskupljenje, pročišćenje ili pokajanje, već u naizgled neprekidno, ali ipak rastrzano, isprekidano intenziviranje. Zato su intenziviranje i razvoj neusklađeni s načelom *non facit saltum* („bez naglih skokova“, od izreke, „Priroda ne

---

¹ Max Weber, *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, 1905. *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Logos, Sarajevo, 1989; Mediterran Publishing, Novi Sad, 2011.

² *Schuld* znači i „dug“ (pored „krivice“ ili „greha“); *Verschulden*, „(finansijski) dužan“ i „(moralno) kriv“.

pravi nagle skokove“; *prim. prev.*). Natčovek je stigao na odredište, a da se nije morao promeniti; to je istorijski čovek koji se direktno uspeo na nebesa.

Niče je tvrdio da religiozno osećanje krivice izvire upravo iz tog provaljivanja u nebesa, iz njihove sve potpunije humanizacije i da se tako održava. Slično tvrdi i Marks: nepreobraženi kapitalizam postaje socijalizam s prostom i složenom kamatom, kao funkcijama *krivice* (treba uočiti demonsku dvosmislenost tog koncepta).³

Kapitalizam je religija svedena na čist kult, bez dogme. Kapitalizam se razvijao parazitski na telu zapadnog hrišćanstva – ne samo kalvinizma, već, kao što bi trebalo pokazati, i ostalih ortodoksnih hrišćanskih struja – tako da je na kraju istorija hrišćanstva postala istorija njegovog parazita – kapitalizma. Treba uporediti svetu ikonografiju raznih religija i onu s novčanica različitih zemalja; uočiti duh koji govori kroz njihovu ornamentaciju.

Zabrinutost (strepnja): mentalna bolest svojstvena kapitalističkoj epohi. Duhovna (ne i materijalna) beznadežnost siromaštva, vagabundizma – prosjačenja – monaštva. Stanje toliko beznadežno da postaje krivica. „Zabrinutost“ je indeks te krivice zbog osećanja beznadežnosti; ona izvire iz straha od gubitka nade, koja potiče od zajednice, ne od individualno-materijalnog.

Hrišćanstvo iz vremena reformacije nije podstaklo pojavu kapitalizma (Weber) već se pre i samo pretvorilo u kapitalizam.

Metodološki bi bilo korisno prvo istražiti na koje je sve načine novac tokom istorije usvajao elemente mita – sve dok od hrišćanstva nije preuzeo dovoljno mitskih elemenata da bi stvorio sopstveni mit.

Veza kapitalizma s dogmom o prirodi znanja – koje je zbog svog karaktera za nas u isti mah oslobađajuće i ubistveno. Krajnji ishod je oslobođenje i ruiniranje znanja.

Našem razumevanju kapitalizma kao religije može doprineti i ako zamislimo da je prvobitni paganizam morao poimati religiju ne kao neki „viši moralni“ interes, već na najneposredniji praktičan način – da je sigurno bio svestan svoje „idealne“ ili „transcendentne“ prirode, kao i današnji kapitalizam, ali da je na nevernike ili pripadnike druge vere u svojoj zajednici gledao isto kao što moderna buržoazija gleda na one koji ne zarađuju.

Valter Benjamin, 1921.

Benjaminove radne napomene

(U izdanju iz Benjaminovih *Sabranih dela*, ove napomene su grupisane na dva mesta, između pasusa, unutar glavnog dela skice, prosto kao podsetnici.)

Kapitalizam i pravo (*Recht*). Paganski karakter prava. (Georges) Sorel: *Réflexions sur la violence*, str. 262. (1919)

Prevazilaženje kapitalizma kroz lutanje (*Wanderung*). (Erich) Unger: *Politik und Metaphysic*, S44 (1921).

(Bruno Archibald) Fuchs: *Struktur der kapitalistischen Gesellschaft*, o. ä. (?) (*Der Geist der bürgerlich-kapitalistischen Gesellschaft*, 1914)

Max Weber: *Ges. Aufsätze zur Religionssoziologie*, 2 Bd, 1919–20.

Ernst Troeltsch: *Die Soziallehren der ehr. Kirchen und Gruppen* (Ges. W. I. 1912)

³ Benjamin se osvrće na dvostruko značenje nemačke reči *Schuld* (krivica, dug), kao što je navedeno u f. 2.

Obavezno pogledati Schönbergovu bibliografiju za II.

Gustav Landauer: *Aufuf zum Sozialismus*, str. 144. (1911, 1919)

Wergeld (ili *Wergild*, čovekova cena ili cena ljudskog života, kao i svakog dela vlasništva, u staroj Franačkoj, koja se isplaćivala porodici ili gospodaru, ili računala kao dug, u slučaju ubistva, smrti, itd.; *prim. prev.*) – Leksikon dobrih dela (Thesaurus der guten Werke) – Sveštenikova plata kao dug – Pluton kao bog bogatih.

Adam Müller, *Reden über die Beredsamkeit* (Govori o elokvenciji), 1816, str. 56ff.

O tekstu

Odlomak iz *Kritičke biografije* (2014)

„Vreme koje je Benjamin proveo u Hajdelbergu (1921–1922) obilovalo je ličnim kontaktima. Pored predavanja kod Gundolfa (Friedrich Gundolf), pohađao je i predavanja Karla Jaspersa, posle Hajdegera, najuticajnijeg nemačkog filozofa s polovine XX veka, kao i predavanja svog starog profesora, Hajnriha Rikerta (Heinrich Rickert) (...) Možda najuzbudljiviji kontakt bilo je učešće u nizu 'večernjih rasprava o sociologiji', koje su se održavale u domu Marijane Veber (Marianne Weber), feminističke teoretičarke i političarke, koja je bila i udovica velikog sociologa Maksa Vebera. Benjamin se u tom krugu isticao svojim opštim doprinosom, a posebno kada je održao pripremljeni govor u kojem je napao psihoanalizu, za koji je tvrdio da je bio praćenim stalnim povcima 'bravo', od strane Alfreda Vebera, mlađeg brata Maksa Vebera. Alfred Veber je bio istaknuti liberalni sociolog, koji je, kao i njegov brat, svoje ideje zasnivao na ekonomskoj analizi; u to vreme, bio je sigurno najuticajniji profesor na društvenim naukama u Hajdelbergu. Tokom tih meseci koje je proveo u kontaktu sa Alfredom i Marijanom Veber, baveći se društveno-ekonomskim pitanjima, Benjamin je napisao jedan od najspektakularnijih među svojim brojnim kratkim tekstovima, koji su ostali samo skice i koji nikada nisu bili objavljeni za njegovog života.

Kapitalizam kao religija ukazuje na temeljni uvid Maksa Vebera o religioznoj prirodi kapitalističke radne etike, ali značajno je to što Benjamin, još 1921, svoju argumentaciju nije zasnovao na Veberu, čak ni na naučnom marksizmu, već na Marksovoj analizi fetišističkog karaktera kapitalističke robe, iz *Kapitala*. Benjamin tvrdi da je kapitalizam možda najekstremniji među svim religioznim kultovima, koji počiva na čisto psihološkom odnosu prema fetišiziranim objektima. Lišen učenja ili teologije, taj kult se održava jedino kroz neprekidno izvođenje svojih obreda – kupovine i potrošnje. A za Benjamina, ta reinvecija vremena kao praznika bez kraja, ironično aktivira najpogubniju posledicu kapitalizma: osećanje 'krivice-duga', koje postaje univerzalno.⁴

⁴ Evo i jedne redakcijske napomene, kao priloga za eventualnu raspravu. U kapitalizmu, kao i u svim društvenim formacijama koje su mu prethodile, a koje su već uvele instituciju ekonomske ucene, ljudi moraju da „rade“, zato što život „košta“, kao da su nekome nešto dužni. Ta bizarna situacija, iza koje stoje sasvim konkretni interesi, onda se, u nedostatku bilo kakvih racionalnih argumenata, pravda celim arsenalom „viših ciljeva“ ili instanci: „Prirodom“, „Sudbinom“, „Progresom“, „Boljitkom“, „Istorijom“, čak i „Bogom“. Onima koji iz bilo kog razloga ne učestvuju u obezbeđivanju novca („prihoda“), kao strogog uslova opstanka, ili koji to ne uspevaju u dovoljnoj meri, usađuje se osećanje krivice, preti im radikalno odbacivanje, koje malo ko može psihološki da podnese, itd. Ali, nismo dužni. Celo zdanje „ekonomije“ ili „političke ekonomije“, kao glavne „nauke“ tog kulta – uključujući i marksistički ekonomizam, ništa manje opsesivan od onog buržoaskog – služi samo tome da sakrije tu osnovnu činjenicu: da nam ništa od svega toga nije potrebno. I ne samo da nam nije potrebno, nego je i glavna prepreka na koju ljudi nailaze u pokušajima da svoju aktivnost i inventivnost, koji su sada samo „rad“, ponovo vrate u istinski racionalne okvire, na direktno bavljenje životnim pitanjima. Možda je i dobro što se Benjamin nije vraćao na ovu skicu, makar ne u ovom obliku; u osnovi slična zapažanja, doslovno će eksplodirati u *Pasažima* (1927–1940), na briljantan način, u zreлом obliku, u analizi raznih „fantazmagorija kapitala“, u periodu nagle ekspanzije nove proizvodne i robne infrastrukture (videti tekst-buklet *Pariz, prestonica XIX veka*); ali, ovde je sve moglo lako da se iscrpi u spekulacijama o nekim površnim analogijama ili u pukoj deskripciji, što je i sam Benjamin naslutio već u prvom pasusu. Ipak, i pored nekih mutnih i nužno nedorečenih mesta, Benjamin uspeva da nam priredi jedan od najređih trenutaka u celoj kritičkoj literaturi, tako što jasno naglašava taj ogromni i apsurdni teret duga-krivice, koji nosimo potpuno nepotrebno i koji smo učeni da prihvatamo kao nešto prirodno, sudbinsko. Sva ta ideološka opravdanja su u isti mah providna i delotvorna, budući da ekonomska ucena, koja stoji iza njih, kao neumoljiva činjenica koja upravlja svakodnevnim životom, ostaje netaknuta. Lojalnost toj dogmi, internalizacija tog nasilja, odavno je poprimila kritične razmere, s najstrašnijim posledicama, po sve naše odnose, na svim nivoima ljudskog iskustva. U tom pogledu, analogija s nekim religioznim kultom, samo drastično redukovanom (u kulturološkom smislu, u odnosu na tradicionalne kultove), nije nimalo preterana. (AG)

To utiskivanje krivice-duga ne vodi u 'reformu bivstvovanja' već u njegovo 'potpuno uništenje. Od tog širenja očaja, čija bi religija trebalo da obuhvati ceo svet, očekuje se spasenje.' Još uvek ne možemo govoriti o nekom benjaminovskom marksizmu, ali ovaj poslednji izraz romantičnog antikapitalizma, koji je obeležio prve decenije XX veka, ostaje jedna od najintrigantnijih Benjaminovih analiza. Najveći deo fragmenta i u njega uključenih napomena, formulisan je akademskim jezikom; taj mali tekst je možda trebalo da posluži kao klica za neku vrstu članka, koji bi privukao Veberovu pažnju. Benjamin je tako u avgustu otišao iz Hajdelberga, ubeđen da je stvorio mesto za sebe i svoju habilitaciju na Univerzitetu... U tome je, kao i mnogo puta kasnije, u narednim godinama, pogrešno procenio tu instituciju i njenu spremnost da ga prihvati..."

Hauard Ajlend i Majkl V. Dženings, 2014.
Walter Benjamin: A Critical Life, by Howard Eiland and Michael W. Jennings. The Belknap Press of Harvard University Press, 2014, str. 148–150.

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Walter Benjamin
Kapitalizam kao religija
1921.

Walter Benjamin, „Kapitalismus als Religion“, *Gesammelte Schriften* VI, str. 100–103, 690–691; „Capitalism as Religion“, translated by Chad Kautzer, *The Frankfurt School on Religion*, eds. Eduardo Mendieta, Routledge 2005. Takođe, Walter Benjamin, *Selected Writings*, 1–4, vol. 1, 1913–1926, „Capitalism as Religion“, str. 288–291, translated by Rodney Livingstone, Belknap Press, 1996. *Walter Benjamin: A Critical Life*, by Howard Eiland and Michael W. Jennings. The Belknap Press of Harvard University Press, 2014, str. 148–150. Preveo Aleksa Golijanin, 2010, 2015. anarhija-blok45.net1zen.com

anarhisticka-biblioteka.net